

Negyven éve indult a pécsi planetáriumi élet

2015. november 30-án, valamivel 11 óra előtt, várakozással teli, beszélgető csillagászok, csillagászati ismeretterjesztők és tanárok töltötték meg a pécsi Zsolnay Kulturális Negyed (ZSÖK) Planetáriumának előterét. A több mint félszáz szakmai érdeklődő és a sajtó képviselői az MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága Csillagászati Munkabizottsága, a ZSÖK és az MCSE főszervezésében negyedik alkalommal megrendezett „Planetáriumok és bemutató csillagvizsgálók szerepe az oktatásban” workshop megnyitójára érkeztek. Nem volt véletlen a szakmai körökben nagy-nak számító sereglet, mivel ezen a napon ünnepeltük az első hazai, fix felállítású planetárium megnyitásának 40. évfordulóját. Ehhez kapcsolódva kiállításra került az elő magyar planetáriumi vetítógép, valamint két régi pécsi távcső, mint technikatörténeti emlék is.

A Kedves Olvasók számára röviden összefoglaljuk az első magyar planetáriumi vetítő és fix planetárium történetét Keszthelyi Sándor: „A Pécsi Planetárium és csillagvizsgáló története” (csillagaszat.hu) című művét felhasználva.

Az egykori NDK-ban gyártott Carl Zeiss Medium ZKP-1 vetítóműszert 1961-ben a Budapesti Nemzetközi Vásáron mutatták be, majd Kulin György közbenjárására került a főváros birtokába. Először a budapesti Vidám Parkban nyert ideiglenes elhelyezést, ahol 1962. január 16-tól Bartha Lajos, majd több éven át Gauser Károly lett gondos kezelője (1968-ig). 1971-ben Pécsre került, ahol a Mecsek déli lejtőjén kialakított TIT Természettudományi Stúdió és Planetáriumban kapott helyet. Az első hazai állandó planetárium ünnepélyes avatására 1975. november 30-án került sor, ahol a politikai szereplőkön túl megjelentek az épület megvalósításában közreműködő intézmények képviselői és a közművelődési szakemberek. Schalk Gyula bemutató előadást tartott

„A planetárium közművelődési és közoktatási szerepe” címmel. Az intézmény kialakításában sokat segített Budapestről Kulin György és Schalk Gyula, Pécsről Balázs László, Kemenes László és Tóth László. A TIT által fenntartott intézmény első szakmai vezetőjévé Kemenes Lászlónét (a mindenki által szeretett Babi nénit), majd a '80-as évek közepén Nagyvárad Lászlót nevezték ki. 1980-ban bemutató csillagvizsgáló épült a Stúdió területén. Az intézmény a regionális kulturális és turisztikai szerepkörén túl országos, valamint nemzetközi amatőr csillagászati és planetáriumi találkozóknak is helyet biztosított. 1989 és 1997 között a TIT ingadozó pénzügyi viszonyai miatt szüneteltek az előadások, majd 2004-ig ismét népszerű célpontja lett a tudomány iránt érdeklődő közönségnek. Az előadásokat ekkor Áts György, Görbics János, Gyenizse Péter, Nagy Mélykúti Ákos, Nagyvárad László, Keszthelyi Sándor tartották. Az utolsó (Áts György által) szervezett csoport 2005. június 22-én látogatta meg a régi pécsi planetáriumot, majd az egyre rosszabb állapotú épületet és a telket a TIT 2007-ben eladta. Schmidt Erzsébet, a Pécs-Baranyai TIT igazgatónöje javaslatára, az Európa Kulturális Fővárosa projekt keretében új planetáriumi épületet húztak fel a Zsolnay Kulturális Negyedben, ahova viszont már egy digitális vetítőt vásárolt a Negyed vezetősége, amely közben átvette a planetárium feletti fennhatóságot. (A jelenleg ott folyó munkáról a 2014/7–8-as Meteorban számoltunk be.) A nyugdíjba vonult Zeiss ZKP-1 vetítóműszert kezdeményezésünkre a ZSÖK megvásárolta 2015-ben a felszámolás alatt álló helyi TIT szervezettől, majd Áts Gellért felújította. A teljesen működőképes berendezés ma már kiállítási tárgyként szolgál a pécsi planetáriumi előterében. A rendelkezésre álló dokumentumok alapján úgy számítottuk, hogy 1962 és 2005 között, a Budapesten és Pécsen tartott mintegy 22 000

Múlt és jelen a pécsi Zsolnay Kulturális Negyed Planetáriumában 1. Balra: hazánk első planetáriumi vetítőműszere, a 127-es számú Carl Zeiss Medium ZKP-1, ami mögött a Gauser Károly által az 1960-as években készített ismertető tábla látható. Jobbra: a jelenleg használt 1600 pixel átmérőjű képet vetítő Digitarium Kappa projektor. (fotó: Gyenizse Péter)

előadás alatt közel 700 000 személy csodálhatta meg a 127-es sorszámú Zeiss ZKP-1 által vetített mesterséges csillagos égboltot.

A 2015. november 30-i találkozónak tehát az első fix planetárium megnyitásának évfordulója adott ünnepi jelleget. A rendezvény

nyitó momentumaként köszöntő beszédet mondott Nagy Csaba (Baranya Megyei Önkormányzat Közgyűlésének elnöke), akinek meghatározó szerepe volt a ma használt digitális planetáriumi berendezés beszerzésében. Őt követte Vincze Balázs (a SZÖK

Múlt és jelen a pécsi Zsolnay Kulturális Negyed Planetáriumában 2. Jobbra: Balázsny László saját készítésű, a Hobbyam: a csillagos ég filmben is szereplő távcsöve, amivel számos kiváló asztrofotót készített és sok távcsöves bemutatást tartott a nagyközönségnek. Középen: 150/2250-es Zeiss Meniscas, ami az 1980-as évektől a pécsi észlelések és bemutatások egyik legfontosabb műszere volt. Balra: a jelenleg leginkább használt bemutató távcső (150/1200-as Skywatcher, az Astrotech ajándéka). Gyenizse Péter felvétele

A 2015 évi évfordulás megemlékezés és workshop résztvevői (fotó: Gyenizse Péter)

ügyvezető igazgatója), majd Nagyváradai László (a régi planetárium utolsó szakmai vezetője).

Ezt követően Kolláth Zoltán (ebben az esetben az MTA PAB Csillagászati Munkabizottságának elnökeként) megnyitotta a konferencia szakmai programját. Az ebéd előtti időszak az évfordulás megemlékezés jegyében zajlott. Először Mátis András (a Budapesti Planetárium nyugalmazott előadója) beszélt a ZKP-1 vetítőgép budapesti működéséről. A gyermekkori emlékekben, továbbá érdekes kultúrtörténeti részletekben bővelkedő beszámoló személyes kötődést is tartalmazott, hiszen előadónk korábban többször is javította ezt a vetítőműszert az elmúlt évtizedekben. Őt követte a régi pécsi planetárium történetének kutatója, Keszthelyi Sándor, aki fényképekben és tényekben gazdag beszámólót tartott a TIT Természettudományi Stúdió és Planetárium alapításáról, életéről és megszűnéséről. Ehhez a korhoz kapcsolódott Kemenes László, aki felesége (Babi néni) ismeretterjesztő munkájáról és a 1970-es, 1980-as évek pécsi amatőrcsillagászati eseményeiről beszélt. Ezek után Áts György kapott szót, aki a legidősebb pécsi csillagászati ismeretterjesztőként beszélt közel hat évtizednyi ez irányú tapasztalatairól. Végül Gyenizse Péter prezentált egy diaképes, fél évszázadon átívelő történeti áttekintést a pécsi amatőrcsillagászok szakköri munkájáról, táborairól, konferenciáiról, távcsöves

bemutatóiról és utazásairól. Levetítettük az 1969-es Kulin György-féle Hobbym: a csillagos ég c. film pécsi műkedvelő csillagászokat bemutató részletét. Ez a film kapcsolatot teremtett a múlt és jelen között, mivel a teremben jelen voltak mind a filmben nyitlakozó Tóth László, mind Balázs László gyermekei. Mindenképpen ki kell emelni, hogy az évfordulás eseményéhez kapcsolódva Balázs László fiai a Zsolnay Negyednek adományozták édesapjuk filmben szereplő, 1948-ban készült, Alcor nevű távcsövet. Azóta ez a kortörténeti „dokumentum” és a TIT-től szintén megvásárolt Zeiss Meniscas (az 1980-as évek óta a pécsi szakkörösök kedvenc észlelő- és bemutatótávcsöve) is megtekinthető a planetárium előterében.

Az ebéd utáni szekciókban már visszatérünk a workshop eredeti célkitűzéséhez, tehát a planetáriumok és bemutató csillagvizsgálók oktatásban betöltött szerepének bemutatásához. Először Szűcs László (Kecskeméti Planetárium) beszélt a látvány és a tartalom egyensúlyáról a tudományos ismeretterjesztésben. Az aktuális kérdés minden résztvevőt felcsigázott, hiszen a hallgatóságot megragadó előadásoknak sokszor ez, azaz a megfelelő egyensúlyválasztás a titka. Két későbbi előadás is érintette ezt a pedagógiai témakört, így az időrendi sorrendben kissé arrébb ugorva ezeket ismertetjük. Forgács Balázs (Utazó Planetárium) mesélt az általános- és középiskolákban szerzett tapasztalataikról. Eszerint a diákok szeretik

a „pörgős”, látványos műsorokat. Az így átadott érdekes jelenségeket megjegyzik, de az adatokat nem, hacsak nem valami meg-hökkentő dologról van szó. Az előadásokba beilleszthető néhány „lassabb” rész is, amikor mélyebb magyarázatokra is sor kerülhet. Érdekességként kiemelte, hogy a tanárok általában azt kéri, hogy a műsor ne legyen túl szakmai, ezzel szemben a diákok sokszor mélyebb tartalomra vágnak. Dömény Anita fizika-földrajz szakos középiskolai tanár (Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma, Pécs) részletes elemzést végzett a digitális planetáriumoknak a középiskolai földrajz és fizika tananyaghoz való kapcsolhatóságáról, illetve kérdőíves felmérést arról, hogyan vélekednek a diákok a planetáriumban hallottakról. A diákok körülbelül negyedének megítélése szerint a planetáriumi látogatás azért hasznos, mert szemléletes, negyede szerint azért, mert izgalmas és motiváló, 20%-uk szerint azért, mert új, kiegészítő információkat szerezhetnek. Sajnos kisebb arányban vannak azok a diákok, akik szerint a planetáriumban szerzett információk a mindennapokban használhatók, az alapműveltségbe illeszthetők, illetve tanórákon is felhasználhatók. Később Kerényi Lilla részleteket olvasott fel az ifjabb korosztály csillagászat útjára való térítését szolgáló Csillagvarázs c. könyvből.

A workshopon több bemutató csillagvizsgáló és kisplanetárium is ismertette az elmúlt években végzett munkáját. Zajác György a debreceni Agóra Tudományos Élményközpont eszközeiről, továbbá a távcsöves bemutatók és a mobil planetáriumi előadások tapasztalatairól számolt be. Vilmos Mihály (Canis Maior csillagda) a nagykanizsai bemutató csillagvizsgáló kupolájának belsejét felhasználó, az égitestek helyzetét szemléltető Proto-Planetárium-Programról beszélt. Ennek keretében a felfestett égi főkörök mentén a Nap, Hold és a bolygók mágnessel rögzíthetők, szemléltetve az évszakok változását és a fogyatkozásokat. Ezt követően hazánk legújabb fix planetáriumának és a hozzá kapcsolódó repülőgép szimulátornak a bemutatását Kmettyné Györi Szilviától

kaptuk meg, aki oszlopos tagja az alsó-mocsoládi turisztikai egyesületnek, amely Kölyök Fészek Erdei Iskolát is működtet. Lelkes szervezésének köszönhetően népes gyermek csillagász tábort és távcsöves bemutatókat is tartanak a baranyai faluban. Nuspl János (MTA CSFK) a planetáriumok és bemutató csillagvizsgálók virtuális kulturális térbe integrálásával kapcsolatos tapasztalatait osztotta meg a hallgatósággal, amit minden résztvevő kiemelt fontosságúnak ítélt az Internet és a „kocka” gyerekek korában.

Hegedüs Tibor mindenki képzeletét felcsigázó „Komplementaritás, interaktivitás, ötletturnix planetáriumoknak” c. előadása első sorban az innovatív gondolkodásról, a meghökkentő és vonzó attrakciók, látványelemek planetáriumokba való integrálásáról, valamint a látogatószámot növelő külföldi példák bemutatásáról szólt. Az ezt követő előadásokból kitűnt, hogy a magyar digitális planetáriumi szemléltetőanyagok fejlesztése is jó irányba halad. Gyenizse Péter a pécsi planetárium 2015-ös új műsorához, a „Magyarok ősi csillagos égboltjához” készített világra animációit mutatta be. A nap egyik fénypontja az volt, amikor Kolláth Zoltán levetítette legújabb, a zselici tájat és csillagokat bemutató kupolafilmjét, aminek érdekessége, hogy John Legend Under the Stars c. dala adja hozzá az aláfestést (korábban Kolláth Zoltán bocsátott „csillaghangokat” az amerikai sztár rendelkezésére – l. Meteor 2016/2., 4. o.). Ezen utóbbi hír a hazai és a nemzetközi sajtóban is széles nyilvánosságot kapott, de bejelentése éppen a találkozó időpontjára esett, így a világon az elsők között hallhattuk ezt a zeneszámot, benne Kolláth Zoltán „csillagzenei” betéteivel. Ez a hír méltó zárása volt a workshopnak.

Mivel a résztvevők a rendezvény végén tartott szavazáson ismét támogatták a konferencia folytatását, így már most értesítjük a Tisztelt Érdeklődőket, hogy az 5. „Planetáriumok és bemutató csillagvizsgálók szerepe az oktatásban” workshopot 2016. november 14-én rendezzük, amire minden érdeklődőt szeretettel várunk!

Gyenizse Péter